

Jorjo TADIĆ

ARON KOEN*

1

ZA VRIJEME procesa protiv Izaka Ješuruna i proгона Jevreja u vezi s time, dubrovačku jevrejsku sinagogu vodio je rabin Aron Koen. Njegova porodica potiče iz Firence, a on se rodio u Dubrovniku, gdje je cijeloga života ostao i djelovao kao svećenik i kao trgovac. U svom djelu *Bibliotheca Ragusina*, I sv. (Dubrovnik 1740), u kojem opisuje živote svih Dubrovčana koji su se u bilo čemu istakli, dubrovački historiograf fra Serafin Crijević (Cerva), donosi i biografiju Arona Koena.¹ Prema tome, dominikanac fra Serafin Crijević postavlja i Jevrejina Arona Koena uz one velike i slavne ljude koje je stari Dubrovnik dao. Osjećajući da bi mu neko mogao zamjeriti što tako radi, Crijević, koji se u svojim djelima uvijek ističe velikom objektivnošću, širinom pogleda i dubokim znanjem, odmah u početku Aronove biografije kao da traži izvinjenje što među toliko svećenika i kršćanskih pisaca uvodi i jednog Jevrejina. Ali poštivajući rad ovog rabina i njegovu slavu i autoritet koji je u XVII v. uživao u svojem narodu i među književnicima, naročito kod talijanskih Jevreja, Crijević donosi biografiju ovog uglednog Dubrovčanina, iako nije bio kršćanin.

Porodica Aronova je porijeklom iz Firence, a njezino je ime bilo Lunel (Lunelli), ali joj je nadimak Koen, što znači da je svećeničkog roda. Pod tim imenom bila je poznatija, pa su se tako zvali Aron i sva njegova rodbina. Ova se porodica doselila u Dubrovnik prije 1586. god., jer je baš te godine u mjesecu aprila nastradao neki dubrovački brod nedaleko otoka Visa na kojem je bilo robe braće Davida i Josipa Arona Koena, pored robe nekih drugih dubrovačkih i stranih Jevreja.² Od toga vremena dalje redovito se spominju braća David i Josip Koen u dubrovačkim arhivskim dokumentima, jer su obojica, a kasnije samo David, vodili dosta veliku trgovačku radnju u Dubrovniku.

* Poglavlje iz knjige pok. prof. dr Jorja Tadića *Jevreji u Dubrovniku*, Sarajevo 1937, izd. »La Benevolencia«, str. 329.

¹ Ovo djelo, veoma važno za poznavanje kulturne povijesti Dubrovnika, čuva se u originalnom rukopisu u biblioteci samostana dominikanaca u Dubrovniku, odakle smo dobrotom ugledne uprave samostana, na čemu joj najljepše zahvaljujemo, uzeli skoro cio prvi dio ove Koenove biografije.

² *Div. Not. CXXIV*, 26—26' retro. — Među braćom Koen bio je nastao neki spor, koji su u augustu 1590. god. imali da riješe Salamun Oef. Jos. Benrei i Abram Kastide. *Div. Not. CXXV*, 96—96. (Sve navedene arhivske serije nalaze se u Historijskom arhivu u Dubrovniku. (Nap. redakcije.)

Mladi Aron Koen mora da se baš tih godina rodio u Dubrovniku, jer je već 1614. god. istupao kao punoljetan čovjek uz svoga oca.³ Vjerovatno je bio najstarije muško dijete Davidovo, pa je zato i dobio ime svoga djeda Arona, kojega inače nismo našli spominjana u Dubrovniku. Međutim, njegova žena Rena, baba našega Arona, živjela je u Dubrovniku, gdje joj je sigurno i muž umro ili možda negdje u tuđini dok je ona ondje boravila, jer je u Dubrovniku imala svoje tutore (sina Davida i Sal. Oefa), i jer je dubrovačka vlada, po dubrovačkim zakonima, vršila nadzor nad njome i njezinom imovinom. Rena je, naime, bila u sporu sa svojim mlađim sinom Josipom oko očeve zaostavštine, pa su dva dubrovačka Jevrejina, 19. januara 1594. god., presudila da Josip isplati 25.000 aspra majci, kojoj pripada sve što se nalazi u porodičnoj kući, ali da ona ima dobiti potvrdu od Josipa Lindo iz Skoplja da je njezin sin Josip od njega primio neki manji iznos novca.⁴

Aron Koen je učio škole najpre u Dubrovniku, pa onda u Veneciji. Kod kuće su mu bili učitelji djed Salamun Oef i Perahija Formon. Ovaj poslednji se dosta spominje u arhivskim dokumentima onoga vremena kao trgovac, a služio je i kao tumač i prevodilac za jevrejski jezik. Aron Koen je docnije obojicu sačuvao u dobroj uspomeni, te ih spominje u svom djelu.

Iz Dubrovnika je prešao u Veneciju, gdje je učio u tzv. »Levantinskoj školi (Scola levantina)«, koja je okupljala Jevreje iz Turske. O tom Koenovom boravku onamo govori Jakov Moj. Alevi u predgovoru njegova djela. Alevi mu je bio drug u Veneciji, a pri izdanju knjige bio je prvi korektor. Tu on mnogo hvali Koena, koji je bio poznat zbog svoga znanja i morao napustiti Veneciju, te se povratio u svoju domovinu, gdje je bio jako voljen i cijenjen, kao velikan svoga grada te učitelj i širitelj nauke. Po svom vlastitom priznanju, premda je ostao sam i bez moralne potpore svojih učitelja, nastavio je da se bavi naukom i da u njoj nalazi utjehe. Međutim, sticajem prilika, morao se odati trgovini, ali je i dalje nastavio da se bavi naukom, da daje druge savjete i da odgovara na razna vjerska pitanja. Tako je napisao i svoje djelo, kao komentar onih istih vjerskih knjiga koje je već komentarisao njegov djed Salamun Oef. Svojoj knjizi je dao naslov *Zekan Aron (Brada Aronova)*, kako bi i po tome bila u vezi s onom njegova djeda. Oba su naslova uzeta prema Psalmu 133, koji glasi: »Kako je lijepo i krasno, kad sva braća žive zajedno! Kao dobro ulje (šemen atov) na glavi, koje se stae na bradu, bradu Aronovu (zekan Aron), koje se stae na skut od haljine njegove...«

Serafin Crijević donosi detaljni sadržaj Koenove knjige, koja je skoro sva bila posvećena komentarima raznih dijelova Biblije, a na koncu joj je pridodat opis Ješurunova procesa i događaja s njime u vezi, kao i himna koju je sam Aron sastavio u počast Ješuruna, u kojoj se nalaze izvaci iz raznih dijelova Biblije, pjesnički opis samog događaja, kao natčovječanske patnje Izaka Ješuruna i njegovo čudotvorno spasenje. Ova se himna pjevala svake godine u dubrovačkoj sinagogi, da se time odade poštovanje Izaku Ješurunu i zahvalnost Bogu što je spasio njega i cijelu jevrejsku općinu u Dubrovniku.

³ Div. Not. CXXXIV, 58¹—59.

⁴ Div. Not. CXXVII, 117—117'. 120—120'.

Ta himna se pjevala na dan kada se u svim sinagogama čita stav »Vajhi« iz Geneze (*Postanje* 48, 28), koji govori o smrti patrijarha Jakoba, a koji počinje: »A djeca Izraelova življahu u zemlji Egipatskoj u kraju Gesenskom, a držahu ga, i narodiše se i namnožiše se veoma...«

U Koenovom djelu, kao i u onom njegova djeda Oefa, komentarisane su, u zasebnim poglavljima, slijedeće knjige Biblije: Pet knjiga Mojsijevih — Postanje, Izlazak, Levitska, Brojevi i Zakoni ponovljeni; Salamunova pjesma nad pjesmama; Knjiga o Ruti; Plač Jeremijin; Coheleth (Knjiga Propovjednika); Knjiga o Esteri; Knjiga Jozue; Knjiga o sudijama; Dvije knjige Samuelove, tj. Prva i Druga knjiga o carevima; Treća i Četvrta knjiga o carevima; Knjiga proroka — Izaije, Jeremije, Ozeja, Habakuka, Zaharije, Malahije i Danijela; Psalmi Davidovi; Ptiče Salamunove; Knjiga o Jobu i Knjiga dnevnika, a na koncu još i Traktat o zakonitim obredima i ceremonijama.

Pored svoga naučnoga i vjerskoga rada u Dubrovniku, Aron Koen se još bavio trgovinom, o čemu je, naravno, ostavio za sobom mnogo spomena u arhivskim knjigama. Da bi upotpunili njegovu sliku, a i da prikazemo rad jednog od većih i istaknutijih jevrejskih trgovaca u Dubrovniku, iznećemo sve što smo o tome našli u dubrovačkim arhivskim izvorima.

2.

Najveću jevrejsku trgovačku kuću u Dubrovniku, za sav period koji nas u ovoj knjizi interesuje, vodila je porodica Koen. Osnovana je već za staroga Koena, koji možda nije ni dolazio u Dubrovnik, a proširena je za njegovih sinova Davida i Josipa, te za Davidovih sinova Arona i Eleazara. I baš u vrijeme kada je trgovinu vodio Aron mlađi, dubrovački rabin, njihova je kuća bila veoma jaka i nadaleko je razgranala svoje veze i poslove, što je svakako moralo da bude posljedica njegovih sposobnosti, znanja i velike kulture. Stoga u trgovini Arona Koena treba svakako gledati i jedan dio njegova intelektualnoga rada i sposobnosti.

Isprva su trgovinu vodili David i Josip Koen, koji, po onome što o njima nalazimo u dubrovačkim arhivskim knjigama, nisu bili veliki trgovci. Više se spominju kao časni suci,⁵ kao stranke u nekim sporovima s drugim Jevrejima⁶ ili kao tutori,⁷ a tek ponekad ima nešto spomena i o njihovoj trgovini,⁸ ali i to više indirektnih vijesti nego stvarnih podataka o njihovom trgovačkom radu.

⁵ Dne 10. oktobra 1594. riješavali su David Koen i Jakov Tabi spor između Abrama Abenuna i Abrama Oefa. *Div. Not. CXXVII*, 186—188.

⁶ Josip Koen, Abr. Kuzl, Abr. i Jak. Abenun prepustili su svoja međusobne sporove na riješenje dubrovačkom vlastelinu Mihi Sorgo i Pavlu Pterici (*Div. Not. CXXIX*, 38'). — J. Koen je imao spor s Jospom Esperielom i njegovom ženom Zibonom, kao nasljednikom pok. Josipa Benrel, pa su to riješavali 1598. god. Abr. Kuzl, iz. Abuaf, Jak. i Abr. Abenun (*ibid.*, 105—106, 108—109', 111—112'). Dne 21. juna 1604. god. David Koen i Zoe (Zola) udova Josipa Salame, hirurga, prepustili su Jakovu Danonu da riješi njihov spor oko nekoga dućana koji je David držao za račun Zoe. *Div. Not. CXXXI*, 23', 31—31', 35—35'.

⁷ David Koen i Iz. Abenun bili su 1602. god. tutori Palombe, udove Josipa Ustela, iz Skoplja. *Id. CXXX*, 148—149.

⁸ Dne 24. aprila 1606. god. registrovao je David Koen policu ukrcanja za Veneciju za 84 vreća vune, koje su za račun nekih Jevreja bile stigle iz Skoplja. *Div. de foris XIV*, 144. — Dne 18. februara 1608. god. dali su Izak i Jakov Oef sekvestrovati sve stvari Davida Abuafa i Jahlela Iškenazi, iz Ankone, koje su se našle kod Davida Koena. *Id. XVII*, 44.

Mladi školovani Aron Koen, Davidov sin, počinje da se spominje već od 1614. god., kada se kao punoljetan mladić počeo da upliće u zajedničke poslove svoga oca i ostale najbliže rodbine. Dotada je vjerojatno bio odsutan iz Dubrovnika, po svoj prilici na školovanju u Veneciji. Ali otada trgovačku kuću svoje porodice vodio je sve više sam Aron, koji se isprva spominje u dokumentima skupa sa svojim ocem, a docnije, kada je otac već zašao u godine, preuzima sve u svoje ruke, te dijelom samostalno, a dijelom u društvu sa svojim bratom Eleazarom i njihovim zajedničkim drugom Samuelom Maestro, osniva najjaču trgovinu dubrovačkih Jevreja. Izgleda da ni Aron isprva nije vodio jaču trgovinu, nego da je potpuno radio u duhu i načinom svoga oca.

I on se spominje, 2. oktobra 1620. god., kao časni sudac, koji je skupa s Aronom Abeatarom imao da riješi neki spor Jakova Bendanona i Dav. Sal. Maestro,⁹ a 20. marta 1623. kao drug svoga oca registrovao je mjenicu Tadije Maleškovića, od 26. janutara 1622. god., na svotu od 113 dukata, koju se obvezivao isplatiti kroz godinu dana.¹⁰

Uto je došao proces protiv Izaka Ješuruna, kada su svi dubrovački Jevreji stajali pred strašnim progonima. Skoro cijela njihova općina bila je uništena. David i Aron bili su neko vrijeme zatvoreni, umalo što i njih nisu stavili na mučila da vide ima li kakva dogovora između njih i optuženoga Ješuruna ili pak pokušaja podmićivanja članova dubrovačke vlade. Svakako, po riječima samoga Arona, porodica Koena proživljavala je u dubrovačkom getu vrlo teške časove strepeći nad životom i sudbinom dvojice svojih poglavica porodice. Konačno su bili pušteni na slobodu, ali su onda skupa s ostalim Jevrejima, zatvoreni u svom getu, u strahu provodili vrlo teške dane. Kada je pak Ješurun osuđen na 20 godina tamnice i kada je dignuta zabrana o slobodnom kretanju Jevreja u Dubrovniku, porodica Koen nije bila ni dalje dovoljno zaštićena ni sigurna u gradu, koji umalo što ih nije sve uništio ili prognao iz svoje sredine.

Među onim Jevrejima koji su i poslije toga ostali u Dubrovniku bio je i njihov mladi rabin sa svojom porodicom. David i njegov sin Aron nastavili su da trguju, ali sva jevrejska trgovina preko Dubrovnika bila je skoro potpuno zamrla. Tek s vremena na vrijeme, za nekoliko godina, kako smo to uostalom i vidjeli, spomije se poneki Jevrejin koji trguje bilo u Dubrovniku, bilo u vezi s njim.

Jevreji su s pravom izbjegavali ovaj grad koji je baš nedavno bio teško ugrozio njihove živote i imovinu. A ono nekoliko porodica dubrovačkih Jevreja nije skoro ništa značilo, jer je dotada sva njihova trgovačka aktivnost bila povezana s ostalim Jevrejima izvan Dubrovnika. Kada su pak strani Jevreji prekinuli veze s Dubrovnikom, onda je ta mjera najteže pogodila ono nekoliko trgovaca koji su ostali da čuvaju svoje dubrovačko ognjište. U tim danima zastoja skoro svake trgovačke aktivnosti Jevreja, kada su siromaštvo i bijeda ušle u njihove domove, tako da su jedva mogli da prehranjuju i svog mučenika Ješuruna u zatvoru, mora da je rabin Aron Koen, kao duhovni poglavica svoje zajednice, preživljavao vrlo teške časove. U tim momentima potištenosti i osamlje-

⁹ Id. CXXXVI, 13, 14'—15.

¹⁰ Ibid., 9' retro.

nosti, pored ono dvadesetak Jevreja, koji su više zbog siromaštva i neizvjesnosti ostali na mjestu na kojem ih je ona bura bila zatekla, Aron se povlačio u sebe, razmišljao o sudbini svojoj i svoga naroda, te iz dubine ojađene i potresene duše ispjevao onu himnu zahvalnosti Bogu za sve što je uradio za jednoga Jevrejina i za čitavu dubrovačku jevrejsku općinu. Možda je baš tada napisao i ona ostala svoja religiozna djela, koja su mogla lijepo da privuku njegovu pažnju i apsorbuju sve njegove sile, koje su ostale neiskorišćene od običnih briga dnevnoga života i trgovačkog rada. A nesreća koja je nedavno zadesila sve dubrovačke Jevreje mora da je bila najviše potresla baš njihova rabina, kojemu je to moglo dati povoda da dublje razmišlja i o religioznim problemima i o providnosti Božjoj, koja se onako milostivo bila pokazala spasivši dubrovačke Jevreje od progona i propasti. Iz takvih raspoloženja i refleksija izašlo je Aronovo djelo i himna zahvalnosti Bogu za dobrotu koju je pokazao prema njemu i njegovoj braći, onako teško pogođenoj za vrijeme Ješurunova progona.

Kada je Izak Ješurun bio pomilovan i oslobođen tamnice, dubrovački rabin Aron bio je sigurno prvi koji mu je pošao u susret s ostalim Jevrejima, te ga je, vjerovatno, uzeo sebi. Tako se jedino dažu razumjeti oni detaljni opisi Ješurunovih muka i doživljaja na mučilima i u tamnici, koje je Koen u svom djelu donio a koje mu je Ješurun tada ispričao, jer se inače Ješurun poslije toga nije smio duže zadržati u Dubrovniku.

Poslije odlaska Ješurunova iz Dubrovnika i poslije blažega postupanja Dubrovčana s Jevrejima, ovi su počeli da se polagano ponovno podižu i da opet ulaze u trgovinu. Dne 13. juna 1625. godine, posredstvom staroga Davida Koena, dubrovački poklisari u Carigradu pozajmili su kod nekoga 280 cekina, s tim da ih dubrovačka vlada isplati nekome u Veneciji.¹¹ Kratko vrijeme zatim, na isti način, došao je do novca u Sofiji dubrovački poklisar Pavle Gradić, te je vlada zajam povratila Koenu i Samuelu Maestro, odbijajući im ono što su dugovali carinarnici za svoju robu.¹² Porodica Koen, dakle, započinjala je ponovno da trguje i da na Dubrovnik svraća jedan dio balkanske trgovine, te joj je doskora uspelo u tom pogledu da postigne vrlo velike uspjehe.

Tada je došao u Dubrovnik i Josip Azubi (Azuvi), ujak mladoga Arona, koji nije bio u Dubrovniku 1622. god., a koji je dotada živio, izgleda, u Sofiji. Azubi je 1629. god. sklopio društvo s Eleazarom Koenom, rabinovim bratom, i to za zajedničko vođenje agenturnih poslova na 10 godina. Azubi je imao snositi sve troškove i sav rizik, a Aron se obavezao da će u ime svoga brata položiti 250 dukata, ali da će mu ih Azubi povratiti čim se društvo razvrgne. Kao svjedoci prisustvovali su ovome ugovoru Moj. Kabiljo i Abram Abeatar, dvojica od onih Jevreja koji su bili ostali u Dubrovniku i poslije Ješurunova zatvaranja. Međutim se ta agenturna radnja raspala već 2. novembra 1629. god.¹³

Sa istim Josipom Azubi imali su zajednički neke poslove i David Koen sa sinom Aronom, pa su obe stranke, 27. augusta 1630. god., izjavile da su sve

¹¹ *Cons. Rag.* LXXXIX, 161'.

¹² *Ibid.*, 239, 262.

¹³ *Div. Not.* CXXXVI, 35'—36 retro.

u redu likvidirale. Kako se baš tada Aron nalazio na putu, u Veneciji, to je u njegovo ime poslove likvidirao sam otac.¹⁴

Ovdje se posljednji put spominje stari David Koen, ukoliko smo mogli da nađemo. Od 1631. god. trgovinu svoje porodice vode Aron i Eleazar, koji od 1632. god. imaju zajedničko trgovačko društvo s dubrovačkim Jevrejinom Samuelom Maestro, jednim od onih rijetkih Jevreja koji nisu bili napustili Dubrovnik.

Godine 1631, posredstvom Arona, dostavljeno je u Tursku dubrovačkim poslanicima 400 reala, i to 340 u Carigrad, a 60 u Sofiju.¹⁵ — Iste godine dne 10. decembra upućena mu je iz Ankone jedna bala raza.¹⁶ — Dne 15. jula 1632. god. izabrani časni sud donio je presudu da Josip Azubi plati odštetu Aronu za oštećene kože koje su bile ukrucane za Ankonu, kao i neke koje je prošlih godina poslao u Veneciju jednim engleskim brodom.¹⁷ — God. 1631. slali su Koen i Sam. Maestro bivoljih koža dvojici trgovaca u Mesinu, s time da utjerani novac pošalju u Veneciju za račun dubrovačkog vlastelina Brnje Đurđevića, a to su radili i 1632, kada su im u Mesini prodali 285 komada bivoljih koža.¹⁸ Ove iste godine. 20. augusta 1632, poslali su Aron i Eleazar Koen, te Samuel Maestro, 105 snopova raznih koža u Veneciju engleskim brodom Džona Etsona, koji im nije bio dobro poznat, pa im je Englez Džon Mansbrig, nastanjen u Dubrovniku, jamčio za njega da će ukrucane kože u redu predati u Veneciji.¹⁹ I otada ova tri druga skoro uvijek zajednički nastupaju u trgovačkim poslovima, kojih je bilo mnogo, a koje ne mislimo detaljno iznositi.

God. 1633, dne 18. januara, sva trojica trgovaca uputila su molbu dubrovačkoj vladi da za 5 godina osigura sve jevrejske trgovce koji se budu služili dubrovačkom lukom, da niko neće progoniti ni njih, ni njihovu imovinu zbog bilo kojih razloga.²⁰ Time su Koen i Maestro nastojali da ponovno ožive jevrejsku trgovinu preko Dubrovnika, koja je otada, uglavnom, bila u njihovim rukama, a koja se sve jače razvijala. Na ovome poslu je Aron Koen bio, sigurno, zainteresovan ne samo kao trgovac nego i kao vjerski poglavar dubrovačke jevrejske općine.

Mjesec dana docnije, 18. februara, Aron je ponudio dubrovačkoj vladi da se koristi za svoje poslanike u Turskoj njegovom mjenicom od 600 reala, s time da mu ih u Dubrovniku isplati kada budu odlazili drugi poslanici u Carigrad, što je obično bivalo u mjesecu martu.²¹

Glavni posao trgovačke firme Koen — Maestro bio je posredovanje između jevrejskih trgovaca u Turskoj i onih u Ankoni i Veneciji. Dakle, posao koji su i otada vršili jevrejski trgovci u Dubrovniku. Pri tome su, naravno, trgovali onom istom robom kojom i ostali, a o čemu je bilo detaljno govora u zasebnom

¹⁴ *Ibid.*, 169—169'.

¹⁵ *Cons. Rog. XCII*, 241—242.

¹⁶ *Div. de foris LI*, 188.

¹⁷ *Div. Not. CXXXVII*, 23—24.

¹⁸ *Div. de foris LI*, 175 l. d.

¹⁹ *Div. Not. CXXXVII*, 24'.

²⁰ *Cons. Rog.* 18-1-1633.

²¹ *Cons. Rog. XCIII*, 151'. — Dne 26. februara 1648. god. dubrovačka vlada je, posredstvom nekog dubrovačkog trgovca u Sofiji, poslala u Carigrad nalog isplate primljen od firme Koen — Maestro na Jakovu i Abrama Franko, da tamo isplati 1.000 talira dubrovačkim poslanicima. Aron Koen se ujedno obraćao pismom hahamu Jakovu Eškenazi i drugovima, u Sofiji, da pomognu dubrovačkom trgovcu da njegov nalog isplate i dostave u Carigrad. *Lettere Lev. XII*, 102.

poglavlju o trgovini onoga vremena. Treba istaći da je većina te tranzitne trgovine za vrijeme od punih 20 godina išla baš preko braće Koen i Maestra, koji su bili uspješni da uspostave veze sa svim većim ekonomskim centrima na Balkanu, kao i s onima preko mora u Italiji.

Arhivske knjige onoga vremena pune su spomena o tom njihovom radu, tako da se firma Koen — Maestro spominje više od ijedne druge trgovačke jevrejske radnje u Dubrovniku. U dokumentima koji se odnose na firmu spominje se jedno mnoštvo balkanskih Jevreja iz raznih mjesta balkanske Turske.

Iz Beograda su većinom primali mjenice koje su im slali tamošnji trgovci Sadil Bendanon, Pero Beteru, Ivan Đenoveze, Moj. Manjon, Abram i Jakob Perez, te Izak Vidah. — Tako je Pero Betera, Dubrovčanin, poslao iz Beograda 1. jula 1638. god. jednu mjenicu od 1.000 škuda, a drugu od 50 škuda. Prva je bila upućena u Ankonu firmi Manzoni — Inviti, da je kroz 6 mjeseci isplati Aronu Koenu u Dubrovniku, a drugu je imao prihvatiti Toma Alberiči, u Dubrovniku, i isplatiti Josipu Azubi.²² Preko firme Koen — Maestro upućena je 1. aprila 1639. mjenica Marka Miroslavića na 416 talira, za koju je Baro Nikolin, u Dubrovniku, imao ispostaviti novu mjenicu za Ankonu na Manuela Benso, a za novac primljen u Beogradu od Abr. i Jak. Perez.²³ Kako u Dubrovniku Baro Nikolin nije htio da akceptira mjenicu, to su Koen — Maestro uložili protest odmah 11. aprila 1639. god. — Braća Perez, iz Beograda, poslali su 1. jula 1639. god. preko Vlaha Simova, Dubrovčanina u Beogradu, mjenicu od 800 škuda na Antuna Rigi, u Dubrovniku, da ispostavi novu mjenicu za Ankonu. Firma Koen — Maestro, kao prokurator braće Perez, posredovali su pri tome.²⁴ — Dne 12. oktobra 1649. god. braća Luka i Jero Naleškovići, u Dubrovniku, odbili su da akceptiraju mjenicu Ivana Đenoveze od 200 talira, poslata iz Beograda 2. oktobra za Koen — Maestro, primljenih od beogradskog Jevrejina Moj. Manjona. Isto tako odbijena je jedna mjenica od 300 talira za braću Maestro, te mjenica od 200 talira za Samuela Maestro, sve do Izaka Vidaha.²⁵ — U vezi s vunom iz Skoplja, koju je poslao Levi Atijas, firma Koen — Maestro uredila je 4. juna 1649. god. neki nesporazum s kramarom (kiridžijom) Jovanom Božovićem. Iz Skoplja je slao ovoj firmi, 1634. god., 94 snopa koža kordovana za Veneciju Mehmed-aga, zapovjednik skopskih janjičara.²⁶ — Iz Sarajeva su Abram Papo i Danijel Pardo poslali 4. augusta 1637. god. preko Koen — Maestra 440 snopova raznih koža za Ankonu.²⁷

Iz Sofije su stajali u poslovnim vezama s ovom trgovačkom kućom tamošnji Jevreji Jakob Abram, Samuel i Haim Benveniste, Salamun Mordohaj, braća Juda i Elija Piade, Jakov i Haim Primo i David Primo. I sofijski trgovci slali su svoje mjenice preko Dubrovnika, većinom posredstvom kuće Koen — Maestro, na razne trgovce u Ankonu. Tako je dubrovački vlastelin Antun Đurđević, trgovac u Sofiji, poslao 5. februara 1638. god. četiri svoje mjenice, u ukupnoj svoti od 2.000 dukata, na više trgovaca u Ankoni, s nalogom da ih isplate u Veneciji

²² *Div. de toris LVIII*, 191'—193.

²³ *Id. IL*, 169—169'.

²⁴ *Ibid.*, 258—259.

²⁵ *Id. LXXVI*, 261—261', 262—263'.

²⁶ *Id. LIV*, 135—142'.

²⁷ *Id. LVI*, 231—231'.

raznim jevrejskim trgovcima za račun braće Primo, braće Piade i Haima Benveniste.²⁸ Na isti način slao je i Đurđević, u oktobru 1639, mjenicu od 4.000 dukata za Joba Maestro, u Veneciji, na račun novca primljena u Sofiji od Eleazara Levi i Joba Maestra. Kako Seko Buća, dubrovački vlastelin, nije htio da ispostavi nove mjenice za Veneciju, to su Koen — Maestro protestovali u ime sofijjskih trgovaca.²⁹ — Iz Valone je, u novembru 1640. god., poslao Menahem Trinke 1.360 manjih koža, dijelom za Koen — Maestro, a dijelom da ih ta firma prosljedi za Veneciju.³⁰ — U augustu 1643. prenesena je na nekom brodu u Veneciju Davidu Namiasu veća količina tvrde smole i šiška, sve za račun Arona Koena.³¹

Trgovina Koen — Maestro naročito je jako poslovne veze održavala s Ankonom, gdje je neko vrijeme živio i Aronov brat Eleazar, vjerovatno kao predstavnik firme.³² A osim toga imali su stalne veze i sa Venecijom, kako smo to dijelom već istakli. Od jevrejskih trgovaca u Ankoni s njima su stajali u vezi Josip Anđelo, Rafael Abenun, Rafael i Sepil Fermo, Salamun Moj. Franko, Salamun Kalji, Josip Kalvo, Josip Jona, Rafael Josef, Salamun Moj. Maestro, Mojsije i David Maestro, Izak Raf. Matrici, Rafael Namias, Eleazar Sal. Oef, Abram Papo, Danijel Pardo, Mojsije Suriel, Salamun Tudise, Abram Valenci i Talijan Demetrije Pieriçi.

3

Aron Koen je stajao na čelu svoje trgovačke kuće sve do smrti. Umro je u Dubrovniku 1656. god., vjerovatno u mjesecu martu, jer je njegova oporuka, sastavljena 9. februara, registrovana u dubrovačkom notarijatu 21. marta 1656. god. Kako se otvaranje i registrovanje testamenta u Dubrovniku vršilo neposredno poslije smrti testatora, to mislimo da je i Aron Koen umro, možda, 20. marta.

Budući da je ovaj testament vrlo interesantan za poznavanje samoga Arona, njegova karaktera i njegova književnoga rada, a objašnjava i neke njegove porodične odnošaje, to ga ovdje čitava donosimo u prevodu.

Tekst testamenta glasi:

»U ime Božje amen. Godine od njegova spasonosna Rođenja 1656, indicije devete, dana devetoga mjeseca februara u Dubrovniku, u kući obična stanovanja, položenoj u getu na Placi.

»Ja Aron Koen, još tačnije Aron Izra Koen, nalazeći se ležeći u krevetu teško bolestan i ne znajući sat moga prelaska iz ovoga u drugi život, želeći da ne umrem a da radi mira svoje duše ne uredim potpuno svoje stvari, i kako sam na dva lista, koja će biti priložena ovom mojem testamentu, dao sva svoja uputstva i posljednju testamentarnu volju, određujem i hoću da se u svemu i potpuno pri tome ostane, pazi i izvršava, jer je to moja posljednja volja, kako rekoh, i jer su potpisani mojom vlastitom rukom, a na koje u svemu i potpuno upućujem, te mi, Bogu hvala, ne treba ništa drugo kazati.«

Slijedi tekst ovih dvaju listova, koji su nađeni priloženi testamentu, jedan na španskom a drugi na jevrejskom, koji su bili ispitani od više osoba, osobito

²⁸ *Id.* LVIII, 6—12.

²⁹ *Id.* LX, 76'.

³⁰ *Id.* LXII, 93'—94'.

³¹ *Id.* LXVI, 153'—154.

ספר

על הראש שיוד על הזקן

בו ענין חבד יודי שני הברים מלאים זה סודת עמוקים עמוקים וסודות.
 יספיקם טנה פרשים ודקים וברשים מקדשים אשר כרחי. והם הנבחרים
 הנבחרים האגורים מקלה חרב חסידים הקובלים. כסודותי שלשה
 אותם שוד לב לזה. וסודותי רח עמוד לשה עזה הסוד
 והלמזו ידח הרב רבול והסוד הנקמו הסודות אחרון
 והבין העלל והמה חבמים פוזנמכם שלמים
 חבמים יעכט פוזנמס וידדי ידון חבמים

שגידים בגנימכא

חיים בוינציאנה סמלום

על השגן המוב

מנה נמין ספן כל ימי פרנסת סלשית סכרס כקדוש

Appresso l' Illustria. & eccell. commissarij Venedrina.

Per Antonio Rizzi.

Con licentia Desuperiori.

Naslovna strana knjige dubrovačkih rabina Salamona Oefa i Arona Koena *Semen hatov* — *Zekan Aron*, štampano u Veneciji 1657. g.

בראשית רבה

ואשר לא ידעו... וזוהי נחלת כל אדם... וכן...

והיה ענין זה... וזהו ענין הרבה... וכן...

ויקראו לו... וזהו ענין הרבה... וכן...

שלם אל

אמר רב חנא בשמי... וזהו ענין הרבה... וכן...

אמר רב חנא... וזהו ענין הרבה... וכן...

ויקראו לו... וזהו ענין הרבה... וכן...

od učenih i vještih Jevreja, tj. Salamuna Kalji i Abrama Abeataru, pošto su se zakleli na jevrejski način, bili su prevedeni na talijanski jezik da ih se potpuno razumije. A ti prevodi, učinjeni od svakoga od njih napose, nađeni su da se ne razlikuju ni u čemu, nego se u svemu slažu, pa su po volji gospode konzula (civilni suci) ovdje niže registrovani. Slijedi tekst prvoga lista u jevrejskom pismu, naime:

«U ime Božje. Bog Izraela zove me iz moje tjeskobe Bogu i odgovara mi u Njemu »Nadaj se moje srce« i pomaže mi. Pošalji svoj lijek i izliječi me u svojoj službi po svome milosrđu i samilosti. I da bi zapovijedao mojim sinovima i kćeri poslije mene, i pazio Božji put da čini milost, i pružao svoje ruke, i čuvao jedine duše moje, Davida i Arona, da bi ih Bog čuvao u zakonu Božjem, u svojoj službi, u dobroj svrsi, jer je ona naš život i trajnost naših dana. I pazite i ne zaboravljajte Mišnaot koje vi znate napamet. A ti, Arone, ostani čvrst u Mišni i u Gemari, i budi zaposlen malo po danu i malo noću s mojim zetom, ljubljenim duše moje, i s mojim milim Rafaelom Koenom, još skupa s Manuelom Sarajem uz njih, da neprestano čitaju odlomke, a neko vrijeme da odrede za Zakon, jer će nam Bog biti u pomoći i radiće za vas. Tako neka bude, amin.

Svojoj kćeri Ester ostavljam stotinu dukata, kao njezin dio nasljedstva. Tako isto spomenutoj svojoj kćeri mali Sefer (Svitak) s njegovim ukrasima, s time da ga može dati samo svojim nasljednicima poslije sebe, i da ga ne može nikome pokloniti, niti dati na dar, ni prodati, ni založiti, ali ako ga bude htjela darovati svome sinu Abram, dozvoljavam joj, ali uz gore spomenute uslove. Dva druga Sefera s njihovim ukrasima neka budu Davidu i Aronu, s istim uslovima o prodavanju, zalaganju ili darivanju. Nad ostalim svojim imanjem određujem staracima svoga zeta Josipa Baruf (Baruh) i svog nećaka Rafaela Koena, i svoje unuke Davida i Arona Franko, da učine kako im ovdje određujem.

Najprije, neka u ime Božje dadu štampati knjigu moga djeda, blage uspomene, i moju, koja je već gotova i pregledana, a ova moga djeda, kad bude prepisana, neka se uporedi s onom knjigom. Zatim, neka se postavi naslov koji sam dao i neka se dade jedno objašnjenje nad svakim poglavljem, a na knjigu moga djeda, blage uspomene, neka se zapiše »Šemen atov« i stav »Berešith«, a na mojoj knjizi »Zekan Aron« i stav »Berešith«, kao i poviše »Prorok« (Neveilm), i »Spisa« (Ketuvim), i »Članaka« (Maamarim).³² Tako će isto nastojati da slog bude jasan, a štampače 800, da ih pošalju 200 u Carigrad, 100 u Solun (Solunich), 50 će podijeliti u Veneciji, 20 u Sofiji, 10 u Ankoni, 20 u Rimu, 50 u Zemljama Njemačkim, 50 u mjestima Amsterdamu,³⁴ stotinu će porazdijeliti u ostalim mjestima po Italiji i Jerusalemu,³⁵ a pojedine ko ih bude tražio. A oni u Jerusalemu darovaće ih besplatno u svakom mjestu, kako im se bude činilo, dok ostatak neka se prodaje prema procjeni koliko zapada. Novac koji se dobije neka se dade gospodinu Samuelu Abuaf i njegovoj braći, a neka ih oni potroše na izdržavanje centara nauke u Jerusalemu,³⁶ skupa sa svojim novcem ili napose, kako im se bude činilo.

Ostatak moje robe, koju će vidjeti prema mojim knjigama, polagano će naplatiti i držaće u dućanu za pet godina trgujući, koliko se bude moglo, na dobit, a daleko od gubitka. Na koncu vremena, od dobitka koji bude izvađiće desetinu da pomognu udaju sirota, dajući svakoj od rodbine trideset, naime trideset dukata bankovnih, dok se ne iscrpi ona desetina. A rodbina su nećaci gospode moje tetke Strelje. Ako ovi dukati ne budu dostajali, uzeće od dobitka da se dade svakoj od njih 30 dukata, kažem trideset.

³² *Id. LIV, 135—139.*

³³ Tako se zovu pojedini dijelovi knjige.

³⁴ Holandija.

³⁵ Palestina.

³⁶ Ješive

Nastaviće trgovinu s Jakovom³⁷ rečenim pet godina na način kako je bilo i dosad, i tako će ići nastavljajući. A ondje stoji knjiga dućana sva ispisana, te će nastaviti bilježiti dajući dugove. Od svega što u dukatima vrijedi u Veneciji, Ankoni i u Turskoj, kao i od dobiti, daće mu jednu trećinu, i neka primi po dobrom računu trećine, kao što je i dosad primao. A kasnije, kada bude vidio da tako radite, pomognite ga u onome što možete. Njegovoj majci, koja stanuje u kući, i neka ostane jer stoji radi upravljanja mojih unuka, neka se dade njezino, a za njezinu platu neka se da 25 dukata godišnje, s onim što joj se dalo, i ostatak neka joj se dade. Kabanicu od bijeloga brokata i dolamu od velura u dvije boje daće mojoj sestri da dade svojim kćerima, kojoj se bude svidjelo. Ostatak spomenute dobiti, pošto se uzme desetina, podijelice u šest dijelova. Jedan će dio uzeti Rafael, a ostatak novca koji ostane od glavnice, pošto se odvoje ostavštine gore spomenute i koje ću spomenuti ovdje niže, ono što ostane od kapitala, i dobiti, i robe, ostavljam sada dvije trećine svojim unucima Davidu i Aronu Franko, a jednu trećinu svome sestriću Abram u Barufu i njegovim sestrama, kojima će biti staralac njihov otac dok se udaju, i neka svakome od njih dade po jednu trećinu, a onu mojih unuka neka uzmu i neka između sebe podijele svaki polovicu. Preporučam im da se svi u ljubavi drže i da ne bi zbog kakve svađe, Bog sačuvao, poništiti ovo što ovdje kažem. Ako neki ne bude htio da se toga drži, neka bude na njegovu štetu, a ostali neka se drže, i onaj ko to bude radio, neka je blagoslovljen.

Pošto se navršil svih pet godina i još kasnije, uvijek, Davide i Arone, i vaši sinovi poslije vas, šaljte za Talmudtoru Safeda i Talmudtoru Jerusalema ono što sam ja slao svake godine za račun svoga gospodina oca i svoj, kako to stoji u knjigama za svaku od njih. Isto ćete tako slati samo vi, Davide i Arone, ono što sam svake godine slao na ime onoga što su jedan Jevrej in Abram Malho i David Bensahen ostavili u moje ruke od svoga imanja, kako je zabilježeno u knjigama, a ja sam, za veću sigurnost, uložio u kuće u Veneciji. Da ne biste pohitali da pošaljete više nego što je u knjigama, vi i vaši sinovi poslije vas slaćete ono što sam i ja slao, kako stoji u pomenutoj knjizi za moga gospodina oca, kao i za rečene Molha i Bensahena, i za mene. Znajte i pogledajte da sam u kuće u Veneciji potrošio mnogo novaca, u kojima imam svoj dio, i taj dio neka je uvijek obavezan onome što imate slati za Erec Jisrael,³⁸ koji ćete podijeliti kako nadete u knjigama i bilješkama, i on je uvijek za sve obavezan, a ono što je preko toga neka je vaše.

Tu su zabilježke kojima se možete poslužiti ako vam bude potrebno, bez kojih preko mene niko ne može ništa tražiti od njih. A svi zapisi na moju korist ništeni su i u sebi nemaju sadržaja.

Aron Izra Koen.*

Slijedi tekst drugog zapisa ili lista, pisana na španjolskom, i to:

»Gospodinu Pavu Menčetiću Imam dati mjenice i osiguracije, bilješka o tome je u mojoj knjizi. U njegovo ime držim ono što je kod Nikole Bunića, što je dao Mađalru i raze Invita i Kaka. Gospodinu Davidu Oefu³⁹ ima se dati 100 škuda, na koji se račun preko Rafaela dalo 10 škuda. Sa Saralvom je zapisan račun u knjizi; Manuel zna sve i o računima u knjizi, te može poneku stvar objasniti. Rečeni Manuel duguje u zapisu oko 100 dukata, koji mu se poklanjaju, jer je prepisao i prepisuje knjige. Osim toga daće mu se njegova plata odonda dosad, odbivši ono što duguje prema knjizi, osim ovog zapisa. Treba nastojati da se urede knjige Kostura (?) i sve ono što bude potrebno.

Aron Izra Koen.

Ovaj se testament nikakvim svjedočanstvom ne može poništiti.*

³⁷ Sa strane je zapisano da je Jakov Koen izjavio, 2. marta 1661, da je primio od Josipa Baruha, Davida i Arona Franko sve što ga je išlo prema testamentu.

³⁸ Palestina.

³⁹ Sa strane je zapisano da je David Oef, izjavio, 4. juna 1659, da je primio još 10 škuda od Rafaela Koena na račun neke mjenice od 100 škuda.

S u m m a r y

Jorjo TADIĆ

AARON COHEN

Aaron Cohen was rabbi of Dubrovnik where he was born at the end of the 16th century. His father's name was David Cohen and his mother was Reina, daughter of the rabbi Salomon Oëf. His grandfather Oëf was his first teacher to whom he expressed always a great gratitude; he was later replaced by the rabbi and merchant Perahia Formon, an excellent expert and official interpreter of Hebraic language. Aaron studied at the "Scuola levantina" in Venice, where he distinguished himself by his sermons and his vast knowledge. He wrote the commentaries on the same chapters of the Bible as Salomon Oëf. Thus the common work of the grandfather and the grandson makes a whole and was published in a volume.

Aaron Cohen carried on also trade, unfortunately as he himself said, because it obliged him to give up his plans to devote himself to the science only. His associates in the commerce were his brother Eleazar and Samuel Maestro. Their business was the greatest of all Jewish trading firms in the period we are dealing with in this book. They had dealings with all the trading centres of the Balkan Peninsula, particularly with Sarajevo (where Eleazar had settled down for some time), further with Sofia, Belgrade and with Italy.

At the time of the trial against Yechouroun, Aaron Cohen and his father were arrested. After that period Aaron and the members of his family were among those few Jewish families which remained at Dubrovnik. He wrote, in Hebrew, an account of this Trial, as well as a thanksgiving hymn to God for the salvation of Yechouroun and of other Jews of Dubrovnik.

He died in March 1656. Before his death he made his last will in which he asked, among other things, his work to be published together with his grandfather's and to distribute, from 800 printed copies, 600 in Constantinople, Saloniki, Rome, Sofia, Ancona, Amsterdam, Jerusalem, in Italy and in German countries. He ordered also a yearly aid to be sent to Talmud - Torahs of Safed and Jerusalem.

Aaron Cohen was the most remarkable among the Jews of the period dealt with in this book.

